

CLAUDIA MATEI
Institutul de Filologie
(Chișinău)

POEZIA LUI TUDOSE ROMAN

Abstract

Tudose Roman's poetry (1887-1921) is examined in its complexity, both thematically and applying aesthetic criteria. Its social meanings are also revealed and the role it played in the process of national re-awakening in Bessarabia in the first decades of the last century is highlighted. At the same time, the creation of the *poet of the peasants* is studied in the context of the generation of the Union from 1918, being compared with the poetic works of Alexie Mateevici, Ion Buzdugan and Pan Halippa. Investigation of T. Roman's poetic work is made in correlation with his dramatic destiny, being brought into light new and relevant facts and biographic data.

Poet și publicist, al cărui destin dramatic a fost influențat de condițiile vitrege ale vremii și de greutățile cu care s-a confruntat familia sa, Tudose Roman s-a afirmat, asemeni lui Alexie Mateevici, ca un un *Homo christianus*, neliniștit, preocupat de problemele semenilor săi și ca un poet social care s-a realizat „în icoana duioasă a greutăților de la țară” (Vasile Luțcan).

Născut la 5 ianuarie 1887 în satul Chipercenii de Sus din județul Orhei, într-o familie de țărani săraci, poetul a făcut doar două clase în limba rusă la școala din sat. „*Părinții mei*, – mărturisea el în autobiografia sa inedită, ce se află în colecția lui Ștefan Ciobanu, – *mazâli, plugari sărmani, văzând cât e de greu să trăiești, fără ca să știi carte, când eram de șapte ani, m-au dat la școala din sat, unde în curgere de opt ani de zile am învățat cu greu două clase, în limba rusească.*” Ștefan Ciobanu preciza, în comentariile sale, că școlile cu două clase din perioada țaristă aveau de fapt șase clase. După terminarea școlii rămâne pe lângă părinți, ajutându-i la mica lor gospodărie, dar „prinde gustul cititului”, împrumutând literatură religioasă de la părintele Ioachim Lașcu, parohul satului, apoi și „scrieri românești, printre care *Dacia literară* a lui Kogălniceanu” (V. Luțcan). Dificultățile materiale îi fac pe părinți să se mute în satul Step-Soci, mai aproape de târgul Orheiului, în speranța depășirii stării de sărăcie. „*În anul 1905*, – nota Tudose Roman în aceeași autobiografie – *citind cel dintâi număr al gazetei moldovenești «Basarabia» nu-mi credeam ochilor, că citesc în limba mea*” și tânărul plugar pleacă la Chișinău, la redacția ziarului unde rămase mai mult timp, acolo aflând „*de unde se trage neamul nostru*” și unde a „*deprins a citi românește*”. În anul următor, 1906, debutează cu povestea *Păcală și Tândală* – o prelucrare după o versiune populară, și cu versuri în paginile aceluiași ziar, prima publicație de limba română din Basarabia începutului de veac XX. Mai târziu, colaborează cu publicistică (tema predilectă fiind soarta țărănimii:

„Gospodăria plugarilor noștri” ș.a.) și versuri la revista *Cuvânt Moldovenesc*. Din cauza tifosului exantematic, în 1915, își pierde vederea, dar cu toate acestea participă la toate manifestările cu caracter național, fiind însoțit de fiul său mai mare, care-l plimba pe străzile Chișinăului. Versurile, „concepute în gând”, acest „Homer al Basarabiei” (V. Luțcan) le dicta seminaristului de atunci Antonie Luțcan, viitorul poet și preot, cu care se întreținea ore în șir la redacția ziarului *Cuvânt Moldovenesc*, unde se simțea printre ai săi, urzind planuri de viitor pentru Basarabia.

Până în prezent rămâne incertă data debutului său editorial – 1916, cu placheta de versuri *Poezii moldovenești* (I. Colesnic plasează apariția acesteia în 1912!), sau 1919 cu volumul *Cântecul plugarului* (Ch., Editura *Societății de gospodărie moderne și cultură națională „Propășirea”*), însumând 30 de poezii, singurul volum al poetului (Mihai Cimpoi). Cert e că titlul volumului din 1919, așa cum menționa Ștefan Ciobanu, corespundea „*admirabil conținutului acestui volumaș*” și caracteriza „*foarte bine talentul nefericitului poet*”. (Volumul a fost reeditat, cu eliminarea de către cenzură a unor catrene, în 1956). E o „*cărticică*, – așa cum se menționează în prefață – *scrisă într-o limbă înțeleasă pentru toți, ...potrivită pentru Românii din Basarabia*”, fiindcă „*în aceste poezii sau cântece se oglindește tot trecutul, viața, suferințele Românilor din Basarabia și zilele ei cele de pe urmă.*”

Poetul s-a stins din viață în 1921, la doar 34 de ani, în satul Step-Soci din județul Orhei, între țărani „*a căror viață a cântat-o în poeziile sale*” (Gh. Cardaș), lăsând o familie numeroasă pradă sărăciei. Mormântul său a fost refăcut de consăteni, cu sprijinul unor intelectuali, în anul 2001, când poetul a fost comemorat în prezența fiicei sale.

Tânărul său prieten, poetul Antonie Luțcan, îi dedica în numărul 3 din 1933 al revistei *Luminătorul* un emoționant poem în care regreta dispariția acestuia: „*Te-ai stins, poete orb,/ Și lira-ți e orfană.../ Iar dacă ai plecat,/ La suflet și la corp/ Străini tu ne-ai lăsat,/ Mai negru decât pana/ Cernită a unui corb. /Tu, orb fiind te-ai dus.../ Dar – plângem moartea ta;/ De ce cât pot vedea,/ Ca sufletul tău nu-s?*” (Lui Tudose Roman).

E dificil să examinezi poezia lui Tudose Roman aplicând doar criteriile estetice, fapt remarcat încă în perioada interbelică de Ștefan Ciobanu și de Vasile Luțcan, deși exagerările în aplicarea acestor criterii duc, adeseori, la separarea operei literare de contextul istoric și social în care a fost creată.

Tudose Roman a fost o individualitate în sensul dat acestui termen de Titu Maiorescu când definea noțiunea de poet, urmată de inseparabila precizare: *De la aceleași obiective chiar, despre care noi avem o simțire obișnuită, el primește o simțire așa deosebit de puternică și așa de personală în gradul și în felul ei, încât în el nu numai că se acumulează simțirea până a sparge limitele unei simple impresii și a se revărsa în forma estetică a manifestării, dar însăși această manifestare reproduce caracterul personal, fără de care nu poate exista un adevărat poet* (Poeți și critici, 1886). Versurile acestui „*poet-țaran mesianic în linia lui Octavian Goga*” (M. Cimpoi), denotă, așa cum remarca Ion Pillat, o atitudine socială pronunțată, reflectând drama țăranilor oropsiți, *uitați de Dumnezeu*, cu trăsături aspre – ca formele pietrelor trecute prin furtuni și ape învolburate – îndărățul cărora se ascund sufletele sensibile, în care își află ecou durerile și bucuriile pământului: *Măi plugare de la țară,/ Cât trăiești muncești din greu./ Ești în lume de osândă/ Și uitat de Dumnezeu.// Nu știi tu de zile bune/ În amarnicul tău trai/ Și ca robul din vechime/ Nici o mângâiere n-ai.* și unde domină „o stare de neliniște și resemnare în fața asprimilor” (V. Luțcan), cauzată de aparenta absență a unor soluții izbăvitoare: *Casa ta-i descoperită,/*

N-ai măcar un dobitoc./ N-ai un pom frumos de roadă,/ N-ai la trunchi un lemn de foc./ ... Și nici cerul n-are milă/ Pentru tine, cerșetor./ Și te lasă-n sărăcie/ Și-n necazuri ca să mori, stare disperată, ce poate fi depășită doar prin știința de carte: Măi plugare, frățioare./ Ian începe a-nvăța/ Că din chinurile grele/ Numai cartea te-a scăpa./ Ea-ți va da ție puțința/ Unui trai mai priitor/ Și te-a face domn pe țară/ Și stăpân pe viitor (Cântecul Plugarului). Poetul e conștient de cauzele ce au generat starea grea a populației Basarabiei: Sub a țarului domnie/ Am trăit ca vai de noi./ În nespusă sărăcie./ Asupriți, flămânzi și goi./ C-au domnit la noi în țară/ Venetici-călăi tirani/ Și-n robie sub povară/ Ne-au ținut atâtea ani... (Sub a țarului domnie); Fost-am dați noi la pieire/ Și uitați de Dumnezeu./ Nu știm carte, n-avem parte/ Și trăim amar și greu..., dar și de faptul că aspirațiile la libertate și emancipare socială și națională vor putea fi realizate tot prin știința de carte: Dați lumină și știință/ să-nvățăm și noi ceva./ Că din chinurile grele/ Numai cartea ne-a scăpa (Dați lumină!) și prin desăvârșirea unității naționale: Voi țărani copii ai țării/ Milioane de bărbați./ Din Hotin la malul mării/ Glasul vostru ridicăți!.../ Și pământ, și libertate./ Voi, Români, veți căpăta/ Dacă toți pentru dreptate/ În unire veți lupta! (Spre dreptate); Deci să dăm mână cu mână/ Să scăpăm azi de streini./ La unirea cea deplină/ Să pășim noi, frați Români! (Sub a țarului domnie); Frați ostași, cu arma-n mână/ Apărați țara Română./ De dușmanii din afară/ Și de cei ce sânt în țară./ ...Astăzi dați mână cu mână/ La unirea cea deplină... (Către ostași).

Poezia sa, ca și cea a lui Alexie Mateevici, Pan Halippa și Ion Buzdugan, ilustrează, precum remarca Ion Pillat „*characterul țărănesc și patriarhal*” al poeziei basarabene de la începutul veacului XX, aspectul ei rustic, dar și „*influența misticismului slav și a marilor prefaceri revoluționare ale revoluției rusești*”. Această „*religiozitate mistică și caracterul țărănesc social*” (ultimul aspect mult mai pronunțat tocmai la Tudose Roman, considerat de Vasile Luțcan ca fiind poetul care a pus „*bazele poeziei sociale basarabene*”) îi conferă poeziei basarabene „*un aspect propriu*” care o „*diferențiază*” de poezia românească din alte regiuni ale țării.

Frumusețile peisajului orheian generează în lirica acestui „*Kolțov al Basarabiei*” (Ștefan Ciobanu) o stare de beatitudine: În mai ca-n rai e prin livezi/ Și cât te uiți și câte vezi/ Sunt toate-n vârsta tinereții/ Și poartă haina frumuseții./ Copacii mândri și rotați/ De floare albă-s încărcăți/ Împrăștiind în valea toată/ Mireasmă dulce ce te-mbată. (În luna lui mai). Aer dulce cu miresme/ De pe câmpul înflorit/ Mi-a fost drag să mă dezmiere/ Când mă aflu obosit. (Drag mi-a fost), redeșteptând umbrele trecutului voievodal (Vezi colo departe cea movilă mare/ E-ngropat, se zice, un crai Dac călare./ Mai în orice seară când răsare luna/ Iesă din mormântu-i și se primblă-ntruna.../ Craiul Dac răsare și încet zâmbește./ Iar când doina tace, împrejur privește... (Craiul dac) și îndemnând, totodată, la reflecții asupra „*tainelor de necucerit ale universului*” (Mihai Cimpoi): Haosul din lumea largă/ E prea greu de înțeles.../ Toate tainele naturii/ Cum se fac, de unde vin./ Cum de sânt atâtea corpuri/ În al ceriului senin./ ...Tot așa și mintea noastră/ Se frământă uneori./ Vrând să afle taina lumii/ Ea se urcă printre nori. (În zadar); Și ori ce e-n lume, ce mișcă sub soare/ O clipă trăiește, se naște și moare/ Și iarăși învie în ora schimbată/ Căci legea naturii așa-i așezată. (Viața).

Versul său e muzical, poemele curg firesc, tonalitățile de doină și baladă sunt cele mai frecvente. Tot „*în cheie folclorică*” (M. Cimpoi) sunt scrise și majoritatea versurilor sale de dragoste: De-aș putea măcar vre-o dată/ Eu puicuța să mi-o văd./ Și cu dansa biata fată/ Iar la vorbă să mai șed./ Să-i văd fața rumeoară./ Ochii ei fermecători, Veselă

și sprinteoară/ *Ca un fluturaș din flori.* (De-aș putea...), tonalitățile altora amintesc de Costache Conachi: „*Ca-n vremea cea sfântă, ca-n vremea trecută/ Drăguță, mi-e dor să te văd, să te strâng./ Căci unde m-aș duce și orice aș face/ De tine, puicută, mi-i jale și plâng...*” (Aduceri aminte), iar poeziile religioase vădesc similitudini cu poezia cristică a lui Alexie Mateevici: *Să vie un Mântuitor/ La cei ce sunt nedreptățiți/ S-aducă pace pe pământ/ La cei sărmani și obidiți.* (Venirea lui Iisus Hristos); *Glasul ager de aramă / Spune tare ne-ncetat/ La săteni, la lumea toată/ Că Hristos a înviat.* (În noaptea Învierii). La fel ca și Alexie Mateevici, Tudose Roman concepe lumea prin Iisus, în spiritul Sfintei Scripturi, Mântuitorul fiind singurul care o întruchipează plenar și care nu-i poate lăsa pradă uitării pe fiii săi nedreptățiți și înrobiți: *De sfânta Lui învățătură/ Robia grea s-a terminat/ Și chinul iadului de-atunci/ În fericire s-a schimbat...* (Venirea lui Iisus Hristos).

Simplitatea operei sale poetice, „*modestă ca volum și forță artistică*”, „...*fără multă artă și fără influențe din afară*” (Șt. Ciobanu), i-a făcut pe unii critici să-l așeze pe acest poet „*cu satu-n glas*” în cohorta unor mari poeți ai literaturii universale: Robert Barns, Șevcenco, Coșbuc, Esenin, Kolțov, Pleșceev... (Ștefan Ciobanu) și Octavian Goga (Mihai Cimpoi). Încheiem aceste note, accentuând încă o dată importanța istorico-literară a operei poetice a lui Tudose Roman, versurile căruia, așa cum menționa Ștefan Ciobanu, „*vor rămâne ca mărturii adevărate ale sentimentelor și gândirii țaranului basarabean în timpul revoluției și înainte de ea*”.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Roman Tudose. *Cântecul plugarului.* Ch., 1919.
2. Ciobanu Ștefan. *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă.* Ch., 1923, p. 265-266; (reeditată la Chișinău în 1992), p. 208-214.
3. Pillat Ion. În vol.: *Poeți basarabeni.* Buc., 1936.
4. Cardaș Gheorghe. *Tudose Roman (1887-1821).* În vol.: *Poeții și prozatorii Basarabiei până la Unire (1812-1918).* Buc., Ed. librăriei Universala, 1937, p. 573-581.
5. Luțcan Vasile. *Tudose Roman.* În: *Viața Basarabiei,* 1937, nr. 3-4; reluat și în vol.: *Scriitori de la Viața Basarabiei.* Chișinău, 1990, p. 264-267.
6. Haneș P. V. În vol.: *Scriitorii basarabeni.* Buc., 1942, p. 328.
7. Varticean Iosif. Pref. la vol.: *Cântecul plugarului.* Ch., 1956.
8. Levit Efim. *Un țaran-poet.* În: *Cultura Moldovei.* 1957, 17 febr.
9. Papuc Mihai. *Un cuvânt de reamintire.* În: *Literatura și arta,* 1984, 22 noiembrie.
10. *Tudose Roman.* În: *Literatura și arta Moldovei. Enciclopedie,* vol. 2. Ch., 1986, p. 205.
11. Levit Efim, Varticean Iosif. *Tudose Roman.* În: *Istoria literaturii moldovenești,* vol. II. Ch., 1988, p. 650-653.
12. Colesnic Iurie. *Tudose Roman.* În vol.: *Basarabia necunoscută.* Ch., 1993, p. 230-233.
13. Cimpoi Mihai. *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia.* Ch., 1997.
14. Ciocanu Anatol. *Tudose Roman.* În: *Dicționarul scriitorilor români din Basarabia. 1812-2006.* Ch., Ed. Prut Internațional, 2007, p. 379-380.